یارییە خەونێک لە ڕەباتەوە بۆ سکۆتلاند

ئەزموونی ڕێژیسۆرێک

د. فازل جاف
(سوێد)

شانۆنامەی «خەونە یارییەک»ی نووسەری سوێدی ئاوگست ستریندبێرگ وەکو ڕێژیسێۆر یەکێک بوو لە خەونەکانم. ئەم شانۆنامەیە پانتاییەکی بەرین و فەزاییەکی فراوان بە ڕێژیسێۆر دەبەخشێت، هەروەک چۆن ناوی خەونی بەخۆوە گرتووە هەروەهاش جیهانی ئاوەڵەی خەون و ئەندێشە گەلێک نمایشی ڕەنگاوڕەنگی بەخۆوە گرتووە، بە ڕادەیەک چەند لێی قووڵ ببیتەوە و لە ڕەهەندەکانی بکۆڵیتەوە، ئەوەندە جوانتر خۆی دەنوێنێت و پتر بواری داهێنان و خولقاندنی تێدا دەدۆزیتەوە.

بوارە فراوانەکانی ناو شانۆنامەکە، نەک هەر دیارییەکی هونەرییە و ئێستێتیکییە بۆ ڕێژیسێۆر، بگرە بە هەمان شێوە سینۆگراف و پسپۆڕەکانی بواری ڕووناکی و مۆسیقا و سەما و جلوبەرگ دەگرێتەوە و بەشێوەیەک کە هەموو هاوکارانی ڕێژیسێۆر دەتوانن هاریکاری تێدا بکەن، ئەوانیش شان بەشانی ڕێژیسێۆر لە ڕەنگرێژی نمایشەکەدا دەستی باڵایان هەبێت. بۆچی؟ لەبەر ئەوەی، شانۆنامەی خەونە یارییەکە، شانۆنامەیەکە ئیکسپرۆسیۆنیستە (ئینتیباع)ییە. بگرە ئەوەندەی من ئاگادار بم جوانترین بەرهەمی ئەم ڕێبازەیە لە شانۆدا، هەر لەبەر ئەوەشە هەمیشە خەونی کەڵە ڕێژیسۆران بووە و ویستوویانە بیخەنە سەر شانۆ. لەو ڕێژیسێۆرانە، ماکس ڕینهاردت، ئەنتوانین ئارتۆ (لە پرۆژەیدا بوو و بۆی نەهاتە دی)، ئینگمار بێرگمان (چوار جار شانۆنامەکەی دەرهێنا) ڕوبێرت و لسۆن، ڕۆبێرت لێپاژ...تاد.

گەشتێک لە ئاسمانەوە بۆ سەر ئەرز

دیارە کە ئاماژە بۆ مۆرک و شێوازی

ئاوگست ستریندبێرگ

ئێکسپرۆسیۆنیستانەی شانۆنامەکە دەکەم، دەمەوێت جەخت لەسەر لایەنی شاعیرییەت و گەشتی شانۆنامەکە لە رووی فۆرم و روخسار و زمان و مەنتیق و بینای دوور لە مەنتیقی واقیعی رۆژانە بکەم، کە ئەم رەهەندانە هەر بۆ خۆیان سیفەت و تایبەتمەندی داهێنانن لە هەموو بوارەکانی هونەر و ئەدەبدا.

کچێکی گەنج لە ئاسمانەوە دادەبەزێتە سەر ئەرز، کچی ئیندرای خواوەندی فەزایە لە میتولۆژیای هیندۆسەکاندا، تاکو بزانێت کە بۆچی ئادەمی شادمان نین و بەرانبەر بە هەمووشتێک گلەیی و گازندە و نارەزایی دەردەبڕن. پاشان و لە کۆتایی شانۆنامەکەدا دەبێت بگەڕێتەوە بۆ ئاسمان.

جیهانێک لە خەون و ئەندێشە

پاڵەوانەکانی شانۆنامەکە بەیەکدا دێن و بەرەنگاری یەکدی دەبنەوە، دوور لە هەموو لۆژیکێکی رۆژانە و واقیعی دەردەکەون و بزر دەبن، جێگا و شوێن بەردەوام دەگۆڕێن و سنووریان دەترازێت و تێکەڵ بە یەکدی دەبن، بینای دیمەنەکان و پێکهاتەیان هیچ مەنتیقێک نایانگرێتە خۆوە، تەنیا مەنتیقی خەون نەبێت. هەموو شتێک ئیمکانە، هەموو شتێک دەکرێت رووبدات، هەموو رووداوێکی نەگونجاو و چاوەڕوان نەکراو دەکرێت رووبدات و پاساوی خۆی هەیە، پاساویش تەنیا پاساوی جیهانی بێ سنوور و ئاوەڵەی خەون و ئەندێشەیە.

جیهانی ئێسکپرۆسیۆنیزم

جیهانی ئەم شانۆنامەیە جیهانی ئێسکپرۆسیۆنیستەکانە.

دیارە کاریگەرێتی ئێکسپرۆسیۆنیزم بەسەر رەوتی هونەری مۆدێرن و گەشەکردنی دەگەڕێتەوە بۆ سەرەتای سەدەی بیستەم، دەکرێت بە هەمان شێوە بگوترێت کە ستریندبێرگ پاش نووسینی شانۆنامەی «یارییەخەونێک» و «سۆناتای تارمایی» لەبواری ئەدەبی درامادا بە شۆڕە سواری ئێکسپرۆسیۆنیزم دادەنرێت.

ئاشکراشە کە ئەدەبی شانۆیی ئیسکسپرۆسیۆنیزم سەرەتا لە ئەڵمانیادا سەری هەڵدا و گەشەی کرد، شانۆنامەکانی درامانووسانی وەکو جۆرج کایسەر و ئێرنێست تۆللەر پێشەوای ئەم رێبازە بوون و درامانووسانی ئەڵمانی پێشڕەوی ئەدەبی ئێکسپرۆسیۆنیزمن.

لە ئەمریکادا یوجین ئۆنیل لە دوو شانۆنامەی بەناوبانگیدا «مەیموونی تووکن» و «ئیمپراتۆر جۆنس» کارامەترین شانۆنووسی ئەم بوارەیە دیارە ئێکسپرۆسیۆنیزم سەرەتا لە مەیدانی نیگارکێشیدا وەکو نارەزاییەک بەرانبەر بە ئیمپرۆسیۆنیزم «تەعبیری» سەری هەڵدا. پاشان لەبواری مۆسیقا و هونەر و ئەدەبدا تەشەنەی کرد.

لە شانۆدا ئێکسپرۆسیۆنیستەکان ئاشکراتر و زەقتر پەیامی خۆیان لە چوارچێوەی نارەزاییدا دەربڕی، نارەزایی بەرانبەر زاڵبوونی بینای کۆمەڵایەتی و بابەتی خێزان و ژیانی ناوماڵ لە شانۆی هاوچەرخدا.

شاعیران شانۆنامە دەنووسن

زۆربەی زۆری شانۆنووسانی ئێکسپرۆسیۆنیزم شاعیر

دیمەنێک لە شانۆنامەکە

بوون و شانۆیان بۆ ڕاگەیاندنی بیروبۆچوون و تەسەوری هونەرییان بەکاردەهێنا. ئەگەر بە وردی بە بەرهەمەکانی نووسەرانی شانۆی ئێکسپرۆسیۆنیزمدا بچیتەوە، ئەوەت بۆ دەردەکەوێت کە کەرەسەی سەرەکی ئەم درامانووسانە زمانە، گۆڕانکاری بنج و بڕ و ڕادیکاڵیان لە سترۆکتۆر و ئەرکی زماندا بەشێوەیەکی ئۆتۆماتیکیانە بوو بەهۆی دارمانی فەزای تەقلیدی درامای خێزان و ناوماڵ. ئەمەش خۆی لەخۆیدا گۆڕانکارییەکی دیکەی هێنایە کایەوە، کارەکتەر و کەسایەتییەکانی دراماکە ئەوانیش دەبوایە جۆرێکی دیکە بن و لە ڕووی پێکهاتەی کۆمەڵایەتییەوە، هەر هەمان کەسان نەبن، بۆیە مەودا و ڕەندی ڕەمزی و شاعیرانە مۆرک و خەسڵەتی کەسانی ئەو شانۆنامانەن، کەسایەتییە سەرەکییەکان، یان شاعیرن، یان خولیایەکی شاعیرانەیان هەیە.

ئێکسپرۆسیۆنیزم و شانۆی مۆدێرن

پێشڕەوانی ئەدەبی درامی ئەڵمانی وەکو درامانووس فرانک ڤێدێکیند خاوەن سەرەتاییەکی پڕ لە ئەزموون و کاریگەرییان هەبوو بەسەر شانۆی مۆدێرن، بەرهەمەکانیان ڕێگا خۆشکەربوون بۆ گەلێک تەوژم و قوتابخانە و ستیلی نوێ، چەندین نمایشی شاکاری سەرەتای سەدەی ڕابردوو لەبەرهەمی نووسەرە ئێکسپرۆسیۆنیستەکانەوە سەرچاوە دەگرن، زۆرینەی زۆری ڕیژیسێرانی ڕابەرانی شانۆی مۆدێرن سەرەتای یاخی بوونیان لە شێوازی کۆن و کەشفکردنی شێوازی نوێیان لەناو جەرگەی بەرهەمی نووسەران و هونەرمەندانی ئێکسپرۆسیۆنیزمەوە دەست پێدەکات.

دیارە لەناو ڕیژیسۆراندا ماکس ڕاینهاردت لەناساندنی شانۆی ئێکسپرۆسیۆنیزمدا دەستی باڵای هەبوو.

سەرەتای کارەکانی میرهۆڵدیش لەبواری شێوازگەری و مەجازییەت و شاعیرییەتدا، تەواو لەژێر کاریگەریەتی و ئەفسوونی شاعیرانەی ئێکسپرۆسیۆنیزم دابوو، هەر بۆیە چەند شانۆنامەیەکی نووسەرانی ئێکسپرۆسیۆنیستی وەکو فرانک ڤێدێکیند «کاتێکی کە بەهار ڕادەبێت» دەخاتە سەر شانۆ. کارەکانی ڤێدێکیند هەندێ سیمای شانۆی سیمبۆلیزمیشی بەخۆوە گرتبوو.

کاریگەرێتی ئێکسپرۆسیۆنیزم بەسەر میرهۆڵددا، بۆ سەرەتاییەکی گەلێک زوو دەگەڕێتەوە لەمێژووی هونەری ئەو ڕیژیسۆرەدا.

ڕێپێرتواری خەون
یەکێک لە خەونەکانم وەکو ڕێژیسێۆر

ڕێپێرتواری خەون دەبێت چ بێت! ئەمە گوزارشتێکە بۆ خۆمم داناوە. من پێم وایە هەموو ڕێژیسێۆرێک، بەتایبەت ئەوانەی حەز بە ئەدەبی بەرزی شانۆ دەکەن، ئارەزووی دەرهێنانی چەند شانۆنامەیەکیان هەیە، دەکرێت چەند شانۆنامەیەک بن. من بۆ خۆم ناوی ڕێپێرتواری خەونم لەم لیستەیە ناوە، ئەو شانۆنامانەی کە خەون بە دەرهێنانیانەوە دەبینم. بێگومان زۆربەی ڕێژیسێۆرانی دنیا خەونی لەم جۆرەیان هەیە، بۆ نموونە مییرهۆڵد خەونی بەوەوە دەبینی کە هاملێت دەربهێنێت، بۆیە دەیگوت ئەگەر مردم لەسەر کێڵی گۆڕەکەم بنووسن: ئەمە گۆڕی ئەو ڕێژیسێۆرەیە کە مرد و هاملێتی دەرنەهێنا. شانۆنامەی یارییە خەونێکی ستریندبێرگ لەناو ڕێپێرتواری خەونمدا جێگایەکی تایبەتی هەیە. ئارەزووی دەرهێنانی ئەم شانۆنامەیە سالانێک بووە بە خولیام.

ئەزموونێک لە درامای ئێکسپرۆسیۆنیزم

لێرەدا نامەوێت، ئەم باسەم بۆ ڕێبازی ئێکسپرۆسیۆنیزم تەرخان بکەم، بەڵام بۆ ئەوەی بچمە ناو باسەکەی خۆمەوە، ئەوەندەی باس دەکەم کە بابەتەکە پێویستی پێ بێت. هەروەها دەمەوێت ڕاستییەک سەبارەت بەخودی خۆم وەکو ڕێژیسێۆر دەربڕم، ئەویش ئەوەیە کە هەر جارەی نمایشێکی ئێکسپرۆسیۆنیستانە دەبینم، یان هەر بەرهەمێکی هونەری کە کاریگەرێتی ئێکسپرۆسیۆنیزمی پێوە دیار بێت، سۆز و ئارەزوویەک دام دەگرێت، ئارەزووی ئەوەی کە دەبێت لە دەرفەتێکدا بە ئەزموونێکی ئاوهادا تێبپەڕم. لەسەرەتای بیست ساڵی تەمەنمدا، کاریگەرێتی شانۆی ئەبسێۆردم زۆر لەسەر بوو. لایەنێکی ئەو کاریگەریەتییە بۆ بیرکردنەوەی وجوودیانە دەگەڕێتەوە، بۆ دیدو بۆچوونم بەرانبەر بە بوون و بەژیان. کە ئەمە خۆی لەخۆیدا پێوەندییەکی ڕاستەوخۆی بە ئێستێتیکاو هونەرەوە هەیە. شانۆی ئەبسێۆرد بۆ من، هەڵبەتە هەمووی نا، پیادە کردنێکی گونجاوی دیدی وجوودیانەم بوو بۆ ژیان، لە ڕووی هونەریشەوە، دیارە کاریگەرییەکی گەورەتری هەبوو، بۆیە تەواو ئاڵودەی بووم، چونکە هەر لەسەرەتاوە باوەڕم وابوو کە شانۆ دوورە لە ڕیالیزمەوە، شانۆ باس لە واقیع دەکات، بەڵام خۆی لەخۆیدا نابێت واقیعییانە بێت، چونکە بەر لە هەموو شتێک شیعر و مەجاز و سیمبۆڵ و نیشانەیە. واتە سیمبۆڵ و گرۆتێسک و دژوار دژی و کۆنتراستە. هەر لەبەر ئەوەشە شانۆی مۆدێرن و پاشتریش شانۆی پۆست مۆدێرنیزم باس لە گرۆتیسک و تەغریب و ئەبسێۆرد و خەون و سیمۆتیکا و ...تاد دەکات، چەندەش لەسەر شانۆدا لاسایی واقیع و ژیان بکەیتەوە، ئەوەندە لە جەوهەری شانۆ دوور دەکەویتەوە.

ئێکسپرۆسیۆنیزم و ئەبسیۆرد

بۆ یەکەم جار لەناو شانۆنامەکانی بێکێت و یۆنسکۆ و جان جینیە و ئارابال و جۆرج شەحاتەوە ئاشنای سیما و فۆرمەکانی ئێکسپرۆسیۆنیزم بووم. درۆش نییە ئەگەر بڵێم لە تەمەنی ئەو کاتەدا و بە خوێندنەوەی ئەو دەورانەدا، تەنیا لە ڕێگای ڕەخنەگرانەوە دەمزانی ئەو هەموو شاعیرییەت و جوانییەی کە لەو تەرزە شانۆیەدا هەیە، لە بنەڕەتدا سیما و ڕواڵەتی ئێکسپرۆسیۆنیزمن هاتوونەتە ناو شانۆیەکانی یۆنسکۆ و جان جینیە و شەحاتە و ئارابالەوە. لەسەردەمی خوێندنمدا لە سانت پیتەربوورگ و لەبواری ڕێبەرانی شانۆی ڕووسیدا، بەتایبەتی ڕێژیسیۆرانی وەکو مییرهۆڵد و ڤاختانگۆڤدا، تێگەیشتنم تا ڕادەیەک فراوانتر بوو.

بەخۆمم دەگوت ئەم کەڵە ڕێژیسێۆرانە بۆچ ئەوەندە ئاڵودەی ئێکسپرۆسیۆنیزم بوون. لە وەڵامدا دەگەڕامەوە سەر فەزا و پانتایی بەرین، زمانی شاعیرانە وێناکردنی دراماییانە.

خەونەکانی ئاکیرا کۆرساڤا

پاشتریش کە فیلمی «خەونەکان»ی ڕێژیسێۆری گەورەی ژاپۆنی «ئاکیرا کیرۆساڤا»م بینی، لەوە تێگەیشتم کە بۆچی ئەم ڕێژیسێۆرە لە یەکێک لە چیرۆکەکانی فیلمەکەدا تابلۆیەکی ئیمپرۆسیۆنیستانەی ڤان کۆخ دەهێنێتە جووڵە، باشتر وایە بە گوزارشتێکی مەجازیانە، بڵێم دەهێنێتە زمان. هەمان تابلۆ وەکو ئەوەی ماکێت «مودیلی» دیکۆرێکی شاعیرانە و سمبۆلیستانەی ژیان بن و بە جووڵە و کردار و ژیانێکی دینامیکییانە جۆش دەدات.

من پێم وایە ڕێژیسێۆران، لە هەموو کەسێک زیاتر

ئاگاداری یەکدین، مەبەستم ئەوەیە ئاگاداری ڕەوتی هونەری یەکدین، ڕەنگە نەزانین چۆن و بە چ شێوەیەک داهێنانەکانیان بەرجەستە دەکەن، بەڵام ئاگاداری ئەوەن کە ئەزموون کلیلی داهێنانی گەورەیە، من گەلێک جار دەمەویت ئەو کلیلانە بدۆزمەوە، گەلێک جاریش ئەوەم دووپات کردۆتەوە، کە ئەو جۆرە کلیلانە لەناو دەقی شاکار و بەهێزدان، دەقێک کە لەناو ئەزموونی ڕێژیسێۆرە بە تواناکاندا پێگەی سەنتراڵی هەیە. هەر بۆیە بەدەگمەن هەڵدەکەویت کە ڕێژیسێۆرێکی بەتوانا و خاوەن ئەزموون کار لەسەر دەقێکی لاواز و تورەهات بکات.

یارییە خەونێکی ستریندبێرگ

کارکردن لەسەر دەقی شانۆنامەی یارییە خەونێک ساڵانێک ببوو بەخولیای هونەریم. لەلایەکی لەبەر جوانی و نایابی ئەم بەرهەمە، کە ستریندبێرگ بە جوانترین بەرهەمی خۆی دایدەنێت، ئەمە ڕای ڕەخنەگرانیشە. لەلایەکی دیکەوە وەکو ئەزموونێکی دەرهێنان، کە من هەمیشە حەز بەوە دەکەم، هەموو ڕێباز و ستایلەکانی هونەری شانۆ تاقی بکەمەوە، پێشم وایە، توانای ڕێژیسێۆر تەنیا بەو شێوەیە دەردەکەوێت و ئاستی لێزانین و کارامەیی و پیشەکاری دەردەکەوێت و گەشە دەکات. هەموو ئەزموونێکی جیاواز و نوێ، ڕێژیسێۆر ڕووبەڕووی ئەرکێکی هونەریی نوێ دەکاتەوە، ئەرکێک کە بریتییە لە گەشتێکی نوێ و تاقیکردنەوەیەکی جیدی، ئەمەش مەرجێکە بۆ گەشەکردن، بە تایبەتی ڕووبەڕوونە لەگەڵ دەقێکی قورس و بەسەنگی وەکو یارییە خەونێکی ستریندبێرگ، کە شانۆگەرییەکی ئاڵۆز و فرە ڕەهەندە و کارێکی زۆر و دیراسە و خۆ تەرخانکردنێکی زۆری دەوێت.

ئەرکی ڕێژیسێۆر

هەندێک جار ڕێژیسێۆران پتر بە شانۆگەرییەک دەوێرن کە لەسەر شانۆدا زۆر نمایش کرابێت و بینیبیان.

ڕەنگە زێدەڕۆیی نەبێت ئەگەر بڵێم شەش حەوت نمایشی جودای یارییە خەونێکم بینیبێت، بەڵام لە هەموویان بەهێزتر، بەرهەمی سێ ڕێژیسێۆری بەتوانای ئەم سەردەمەمان بوو، سەرەڕای ئەوەش هەر نەمدەوێرا بە ئاسانی خۆم لەم شانۆنامەیە بدەم. ئەم سێ نمایشە یەکەمیان بەرهەمی ئینگمار بێرگمان بوو، کە لە ساڵی ١٩٩٤دا بۆ چوارەمین جار خستیە سەر شانۆ، دووەمیان لە دەرهێنانی ڕێژیسێۆری کەنەدایی ڕوبێرت لێپاژ بوو، ئەم شانۆگەرییە لەسەر شانۆی گەورەی دراماتن پێشکەش کرا، لە کتێبەکەمدا دەربارەی شانۆی سوێدی کە ساڵی ١٩٩٩ بە عەرەبی لە لوبنان چاپ کرا، باسم لە جۆری دەرهێنانەکەی لێپاژ و دەرهێنانی ڕوبێرت ویلسون کردووە، کە ئەمەی دواییان شێوازێکی دیکەی گەلێ جیاوازی نمایشکردنی ئەم شانۆنامەیە، ئەم بەرهەمەی ویلسون لە ساڵی ١٩٩٧ بۆ شانۆی شار لە ستوکهۆڵم نمایش کرا.

من بەرهەمی ئەم ڕێژیسێۆرە گەورانەم بینیوە، ئەمجا هەر ساڵی پار شانۆنامەکەم بەنمایشێکی گەلێک جیاهەڵکەتوو لەسەر شانۆی دراماتن، بە ڕێژیسێۆریی، ڕێژیسێۆری سوێدی ماتس ئێک بینی. ماتس ئێک بەخۆی کیروگراف و پسپۆری بواری سەمایە، نمایشەکانی لەسەر بناغە و شێوازی دانس بنیاد دەنێت، یارییە خەونەکەی ئەو لە ڕووی تایبەتمەندی فۆرمە و لەوەکانی دیکە جیاوازە.

هەر لەسەرەتاوە خۆم بەرانبەر بە ئەرکێکی سەخت دەبینییەوە: چۆن بتوانم خۆم لەکاریگەرێتی ئەم هەموو نمایشە بەهێزانە دەرباز بکەم و کارەکەم کۆپیکردنەوە و لاسایی کاری کەسێکی دیکە نەبێت. چۆن بتوانم خۆم لە کاریگەرێتی کەسانێکی وەستا و کارامە و داهێنەر دەرباز بکەم و بەشێوازێکی تایبەت بەخۆم ڕەفتار لەگەڵ شانۆنامەکەدا بکەم.

بەر لە هەموو شتێک دەبێت خۆت بیت

ئەگەر دەرس و وانەکانی ڕێژیسێۆری چڕ بکەمەوە، دەڵێم: بۆ ئەوەی لە کەسێکی دیکە نەچیت و فۆتۆکۆپی کەسێکی دیکە نەبێت، بەر لە هەموو شتێک دەبێت خۆت بیت. واتە بزانی تۆ خۆت چیت دەوێت. ئەگەر لەمن بپرسیت بێرگمان دەیویست بڵێت چی لەیارییە خەونێکدا، پێت دەڵێم کە دەیویست بڵێت، هەروەها لێپاژ دەویست بڵێت... بە هەمان شێوەش ویلسۆن دەویست بڵێت کە...

وەکو چۆن لە مۆسیقای کلاسیکدا لایتمۆتیڤێک هەیە دووبارە بەدرێژایی میلۆدیاکە دووبارە دەبێتەوە، لەکاری هەموو ڕێژیسێۆرێکدا لایتمۆتیڤێک هەیە دووبارە

دەبێتەوە، جا بۆ ئەوەی ڕێژیسیۆر بەهەڵەدا نەڕوات دەبێت لێتمۆتیڤی نمایشەکەی دەستنیشان بکات، دەنا خۆی و تاقمەکەی بەهەڵەدا دەڕۆن و ڕێگا بزر دەکەن. ئەگەر کاپتێن ڕێگا نەزانێ بێگومان پاپۆڕەکە ناگاتە کەنار و ڕەنگە نوقمیش بێت.

مرۆڤ بەستەزمانە و شایستەی بەزەیی پێهاتنەوەیە

لایتمۆتیڤی ستریندبێرگ لەم شانۆگەرییەدا ئەوەیە کە مرۆڤ بەستەزمانە... گوناهە و شایانی بەزەییە و پێویستی بەدڵنەوازی و خۆشەویستییە، دیارە شانۆنامەکە گەلێ نەغمەی دیکەی تێدایە، بەڵام بەڕای من ئەمیان لە هەموویان زوڵاڵترە، مرۆڤ دەبێت بەرانبەر بە مرۆڤ خاوەن بەزەیی بێت، دەنا ژیان دۆزەخە.

باوەڕ ناکەم هیچ شانۆنامەیەکی ستریندبێرگ بە قەدەر ئەم شانۆنامەیە وجوودیانە بێت، هەر بۆیەش کاریگەری بەسەر شانۆی ئەبسیۆرددا گەلێک زۆرە، سەدای هەموو شانۆگەرییەکانی بێکێت و یۆنسکۆ و ئارابال و جینیە لەم شانۆنامەیەدا دەبیستیتەوە، هەرچەندە نزیکەی پەنجا ساڵێک بەرلەوان نووسراوە.

ئەمجاش دەکرێت بڵێین کە کەم شانۆنامە هەیە، بەقەدەر ئەم شانۆنامەیە ڕەنگدانەوەی فەلسەفەی ڕۆژهەڵاتی و ئایینە ئاسمانییەکانی بێت و بەقووڵی گوزارشتیان لێوە بکات. نازانم ستریندبێرگ بۆچی لە دوا ساڵەکانی تەمەنیدا وەکو لەم شانۆنامەیەدا دەردەکەوێت، ئەوەندە ئاڵودەی ئەفسانەکانی هیندستان و ئایینی هیندۆسی و بوودایی بووە.

بەڵام مەرج نییە لایتمۆتیڤی ڕێژیسیۆر هەمان لایتمۆتیڤی نووسەر بێت، دەنا شانۆنامەیەک سەدان لێکدانەوەی بۆ ناکرێت و چەندین لێکدانەوە هەڵناگرێت. هەندێک جار ڕێژیسیۆر یەکێک لە بۆچوون و هزرەکانی نووسەر دەکاتە لایتمۆتیڤ و بەدرێژایی داهێنان و خوڵقاندن، جەختی لەسەر دەکات و بەردەوام خەتی سووری بەژێردا دەکێشێت.

خەونی من... ئێستا و لێرە

ئەگەر خەون یاری بێت، دەسا ئەو یارییە لە دەرەوەی خودی خۆتدا نییە، یارییەکە لەناو ناخ و ئەندێشەی و فەنتازیای خۆتە، واتە ئەو خەونە دەبێت لە ئێرە و لە ئێستا دەرکەوێت. ئەمە لایتمۆتیڤی من بوو لەکارکردنما لەگەڵ قوتابیانی شانۆدا لە ڕەبات.

یارییە خەونێک لە ساڵی ١٩٠١ نووسراوە، بەڵام لەسەرەتادا بە شانۆنامەیەکی سەرکەوتوو لە قەڵەم نەدرا و پێنج ساڵی ڕەبەق وەکو خۆی مایەوە و نەخرایە سەر شانۆ، تاکو لە ١٩٠٧ بۆ یەکەم جار بە سوێدی پێشکەش کرا.

ڤیکتۆریا... ڤیکتۆریا

کەسایەتی ئەفسەر، یەکێکە لە کەسایەتییە سەرەکییەکانی شانۆنامەکە، ئەویندارە، چاوەڕێی خۆشەویستەکەی دەکات، لە چەند دیمەنێکدا بەچەپکە گوڵێکەوە دەردەکەوێت و بانگی دڵدارەکەی دەکات: ڤیکتۆریا.. ڤیکتۆریا.. بەڵام ڤیکتۆریا هەرگیز دەرناکەوێت.. ئەم دیمەنە چەندین جار دووبارە دەبێتەوە، تاوەکو پیر و کەنفت دەبێت و چەپکە گوڵەکەی دەستی سیس و ژاکاو دەبێت، هەموو ڕۆژێک لە پێش دەرگای شانۆیەک دەوەستێت و دەپرسێت و ڕادەمێنێت: چی لە پشتی ئەم دەرگایەوە هەیە؟ تۆ بڵێیت ڤیکتۆریا لە ژوورەوە بێت؟ شانۆگەرییەکە کۆتایی پێ دێت و ڤیکتۆریاش هەر نایەت، لەکۆتاییدا دەرگاکەش دەکرێتەوە هیچ لە دیوەوە نییە.

لە ڕاستیدا هیچ دەرگایەک نییە، یان هیچ شتێک لەو دیوی دەرگاوە نییە، ئەوەی هەیە هەر ئەوەیە کە ئێستا و لێرەدا هەیە. خەون ئەوەیە کە لێرەدا و لە ئێستادا بهێنرێتە دی، ئەمەش کرۆک و جەوهەری وجوودییەتە، هەروەها جەوهەری فەلسەفەی بوداییشە ئەمە لایتمۆتیڤی نمایشەکەی کۆلێژی هونەری شانۆی ڕەبات بوو.

پرۆلۆگ

بەر لە دەستپێکی شانۆگەرییەکە، دیکۆری شانۆنامەکە بەپێی تێبینییەکانی ستریندبێرگ بریتییە لە چەند پەڵە هەورێک، لەسەر یەکێک لە پەڵە هەورەکان، کچی ئیندرا (ئیندرا خواوەندی ئاسمان و فەزایە لە میتۆلۆژیای هیندیدا، بەڵام کچی نییە، کچی ئیندرا لەشانۆنامەکەدا داهێنانی ستریندبێرگە) دەردەکەوێت، لەودیوی شانۆوە دەنگی ئیندرا دێت بێ ئەوەی دەربکەوێت. هێدی هێدی کچی ئیندرا شۆڕدەبێتەوە تاکو دادەبەزێتە سەر ئەرز و خۆی دەگەیەنێتە ئەم جیهانە. چی دەبینێت؟ دارستانی سەوز، دەریای شین. ئیندرا ئاگاداری دەکاتەوە کە مرۆڤ

پیشەی گلەیی و گازەند و ناڕەزاییە، داوا لە کچەکەی دەکات کە بڕوات بۆ ئەوێ و بزانێت ئادەمیزاد بۆ ئەوەندە دەم بەگلەییــە و بەردەوام شکایەت دەکـات و بەهیچ شتێک ڕازی نییە، پاشان کە وەڵامی چنگ کەوت، جیهـانی سەر ئەرز بەجێ بهێڵێت و بگەڕێتەوە بۆ ئاسمان. ئیندرا وەکو خۆی دەڵێت ناتوانێت لەسەر ئەرز هەناسە بدات و تەنانەت دەشخنکێت. کە کچی ئیندرا دەگاتە سەر ئەرز، ئەویش سەرەتا تەنگە نەفەس دەبێت و پێی وایە ناتوانێت هەناسە بدات و دەخنکێت.

لە دەرەوەی قەڵادا

لە بنی شانۆکەدا قەڵایەک دیارە، پەڵە هەوریش بە ئاسمانەوەیە. وەستای شووشە و کچی ئیندرا دەردەکەون. کچی ئیندرا ئاماژە بەوە دەدات کە قەڵاکە لە چاو پاردا گەورەتر بووە، بەڵام وەستای شووشە دەڵێت کە هەرگیز ئەم قەڵایەی پێشتر نەدیوە، کەچی هەر تۆزێک پاشتر دەڵێت: بەڵێ، چەند هەنگاوێک گەورەتر بووە، چونکە زبڵ و پەینیان بۆ ڕۆکردووە. ئیندرا پێی وایە گوێی لە دەنگی کەسێکە زیندانییە، کەسێک کە چاوەڕێی ئەو دەکات کە ڕزگاری بکات. هەردوو دەچنە ناو قەڵاکەوە.

لە ژوورێکی ناو قەڵاکەدا، ئەفسەرێک لەسەر کورسییەکی جۆڵلانە ئامێز دانیشتووە و بە شمشێر دەکێشێت بە مێزەکەی بەردەمیدا. کچی ئیندرا لێی دەچێتە پێشێ و شمشێرەکەی لەدەست دەردەهێنێت. وەستای شووشە، شمشێرەکە دەبات و ئیدی ناگەڕێتەوە. کچی ئیندرا پێی ڕادەگەیەنێت کە ئەم بۆ ئەوە هاتووە ڕزگاری بکات، بەڵام ئەفسەرەکە نازانێت کە بەڕاستی دەیەوێت ڕزگاری ببێت، یان نا. ئەو ئەوەندەی بەسە کە چاوی بەکچەکە بکەوێت و تەماشای بکات، ئەو بە «ئەگنێس» بانگی کچی ئیندرا دەکات.

ماڵی دایک و باوک

هەر لەکۆتایی ئەم دیمەنەدا گوێمان لەچەند دەنگێکە کە لەو دیوەوە دەبیسترێت، پەردە لادەدرێت، کچ و ئەفسەر تێکەڵ بەدیمەنی ناو ماڵ دەبن. دایک لای مێزێک دانیشتووە کە مۆمێکی لەسەرە. باوک دێتە ژوورێ و شاڵێک بەدایک دەبەخشێت، بەڵام نایەوێت، چونکە دەزانێت ئەوەندەی نەماوە و چاوەڕێی مەرگ دەکات. دایک داوا لە مێردەکەی دەکات کە پاش مردنی چاوی لە منداڵەکان بێت و هەفتەی دووجار چەرچەفی جلەکانیان بۆ بگۆڕێت، هەروەها داوای لێ دەکات ئەلفرێدی بۆ بانگ بکات. باوک ئاماژە بۆ ئەلفرێد دەکات و دەڵێت «ئەوەتا لێرە وەستاوە» پاشان دەڕوات.

دایک دەپرسێت: ئەو کچە کێیە؟ پاشان تێدەگات کە ئەو کچە ئەگنێسە، کچی ئیندرای خواوەندە. هەر خۆیشی دەڵێت کە کچی ئیندرا بۆ ئەوە هاتووە تاکو بزانێت ئادەمی چۆن دەژین. دایک داوا لە ئەفسەر دەکات کەس خۆی لەژیاندا بە ستەمدیدە نەزانێت، «بەڵام کە ژیان بە ناڕەوا ڕەفتاری لەگەڵدا کردبێتم»، دایک داوای لێ دەکات کە بەرەو دۆڵابەکە بڕوات، کاتی خۆی بە منداڵی کتێبێکی حیکایەتی لەوێدا شاردۆتەوە. کە ئەم کاتی خۆی دراندوویەتی و براکەی لە بری ئەم سزا دراوە. ئەفسەر ئەمەی زۆر پێ سەیرە، پاش بیست ساڵ ئەو دۆڵابە هەر لە جێگای خۆیدا ماوە! باشە ئێمە تاکو ئێستا چەند جارێک بارمان کردووە، دایکیشم دە ساڵ بەر لە ئێستا مردووە.

لەو قسانەدا لینا دێتە ژوورێ و ڕایدەگەیەنێت کە ناتوانێ بڕوات بۆ تەعمیدکردن لە کلێسادا، چونکە جلوبەرگی شیاوی نییە لەبەری بکات. دایک دڵی دەداتەوە و جلوبەرگی خۆی دەخاتە خزمەتی، ئەفسەر ئەمەی پێ سەیرە و دەڵێت: دەبێت باوکم چی بڵێت؟ هەر لەم کاتەدا و لەناکاو باوک سەر دەردەپەڕێنێت و دەڵێت: چۆن دیاری من دەدەی بەکارەکەرێک؟ دایک ئەم قسەیەی زۆر پێ ناخۆشە و دەڵێت منیش کاتی خۆی کارەکەر بووم، کە مرۆڤ چاکەیەک بۆ یەکێک دەکات، بەو کارە خراپە بەرانبەر یەکێکی دیکە دەکات. ئەمە دەڵێت و فوو لە مۆمەکە دەکات و دەیکوژێنێتەوە، بەمەش سیمبۆلێکی مردنی دایک دووپات دەبێتەوە. ئەم دیمەنە دەروازەی ڕاستەقینەی شانۆنامەکەیە بۆ دیمەنەکانی دیکە.